Selvmordsproblematikk hos Amalie Skram

Ved Nils Retterstøl

Amalie Skram, som levde i årene 1846-1905, er en ruvende skikkelse i norsk litteratur, og regnes i dag som den største naturalistiske forfatter Norge har fostret. Hun har også vært av stor betydning for kvinnefrigjøringen.

Hun var til behandling i psykiatriske institusjoner både i Norge og Danmark, i en alder av 31 og 48 år, og hun døde 58 år gammel ved suicid. Hennes første sykehusopphold var i 1877-1878, av varighet 2 1/2 måned, ved Gaustad sykehus. Hennes neste opphold var i 1894, først ved København Kommunehospital psykiatriske avdeling, senere ved overflytting til St. Hans sykehus i Roskilde. Varigheten av de siste to opphold var samlet 2 måneder. Det var i forbindelse med sykehusoppholdet i København at hun skrev sine berømte bøker om professor Hieronimus. Hennes sinnslidelser var vesentlig av depressiv karakter, til dels svingende med maniske innslag.

Det har vært skrevet mange bøker om Amalie Skram, og 2 bøker ble utgitt i 1996 til 150-årsjubileet for hennes fødsel. Av særlig interesse for oss er en psykiatrisk patografi skrevet av Johan Bremer, gjennom mange år overlege ved Gaustad sykehus' kvinneavdeling. Ved sin død i 1993 etterlot han seg et manuskript som hans hustru Sofie renskrev og sørget for ble utgitt som bok, med tittel "En diktertragedie".

Amalie Skram var født og oppvokst i Bergen, en den gang relativt liten by med ca 25 000 innbyggere. Faren var kjøpmann og stril. Hjemmet var sterkt kristelig preget. Amalie var nr 2 i en søskenflokk på 9. 4 av hennes søstre døde som barn, under fødselen eller i småbarnsalderen. Hun var den eneste piken som vokste opp. Hennes 4 brødre ble voksne, men ingen eldre enn 51 år.

Amalie fikk en god utdanning i en privat pikeskole, der hun kom i kontakt med en del sosietetspiker. Hun var svært flink på skolen, spesielt i norsk stil. Da hun var 17 år, gikk hennes far fallitt, muligens etter økonomiske misligheter. Han dro til USA etter fallitten, kom tilbake til Norge i alt 3 ganger, og var i landet noen måneder, men forbindelsen med ham ble brutt.

Amalie var en vakker og livlig pike, faktisk usedvanlig vakker, og 17 1/2 år

gammel ble hun forlovet med skipskaptein August Müller, som var 9 år eldre. Hun ble gift 18 år gammel. Hun ble med Müller på verdensomspennende seilskipsreiser som sikkert har betydd mye for hennes forfatterskap. Mellom sjøreisene bodde hun i Bergen.

I en alder av 20 og 22 år fikk hun to sønner, som også var med på jordomseilingene. Ekteskapet startet fint, men endte med at hun 15 år senere oppfattet ekteskapet som unaturlig, motbydelig og demoraliserende. Hennes største forbannelse var å ha fått 2 barn sammen med ektefellen. Hun var svært sjalu overfor ham, og det er sannsynlig at hennes roman "Forrådt", som utkom i 1892, til en viss grad gir uttrykk for hennes sjalusi og frustrasjoner.

Allerede i 1870, da hun var 24 år gammel og var på en 2 års jordomseiling, var hun sengeliggende i lang tid. Hun følte seg da som en stor synder, sønderknust og motløs, så bare mørket og fikk intet svar fra Gud. Dette depressive anfallet er beskrevet i journalene i Gaustad sykehus, der hun hadde et opphold 6 år senere.

Amalie og August Müller

Hun kom seg og var ganske kjekk ved hjemkomsten til Bergen. Hun var imidlertid blitt hatsk og fiendtlig overfor mannen, som sluttet livet til sjøs og gikk på land.

I 1877 gikk Amalie så inn i en manisk preget tilstand, snakket om at hennes to sønner var to prinser som hun måtte befri. Hun var blitt søvnløs og urolig, og fikk et opphold i Gaustad asyl. Hun kom seg betydelig etter depresjonen. Hun oppfattet det selv slik at det var påkjennningene med det "unaturlige ekteskap" som var årsaken til at hun måtte legges inn. Hun hadde da tydelige suicidal tanker. Hun flyttet ikke tilbake til sin mann, men skilsmissen ble ikke formelt i orden før i 1882, omkring 4 år etter sykehusoppholdet. Det er sannsynlig at det havarerte ekteskap og den forestående skilsmisse var en sentral utløsende faktor for hennes sykdom. I datidens samfunn var kvinnerollen mer fiksert.

Amalies liv ble senere preget av at hun brøt med kristendommen, kontakten den politiske venstresiden, stiftet vennskap med Bjørnstjerne Bjørnson, og på Aulestad ble hun kjent med den danske forfatter Erik Skram. Hun ble svært forelsket i ham, og det endte med ekteskap og borgerlig vielse i 1884.

Hun flyttet til København og fikk 43 år gammel sitt tredje barn. Da beskrev hun seg som et lykkelig menneske.

Hun utviklet imidlertid store sjalusiforstillinger overfor mannen etter som tiden gikk. Han hadde ikke gjort noen hemmelighet av at han hadde en elskerinne da han giftet seg med henne. Han brøt

med denne, men Amalie var sterkt opp-
tatt av hans forhold til kvinner, og var
både mistenksom og overbevist om at
han var utro. Hun mente at han hadde
"gått til fruentimre" helt siden han var
en gutt, at han ikke kunne unnvære
kvinner og "hadde levd med skjøger og
fruer og damer i mengder". Hun tolket
mange hendelser i ekteskapet ut fra hans
antatte utroskap, både når han kom for
tidlig og for sent hjem, eller hadde truffet
noen damer. Mannen ble meget irritert
og utålmodig over dette, og kunne rope:
"Ut med deg, din skitne madam".

Erik Skram

De levde likevel sammen i 16 år. De
hadde mange felles interesser. Gjennom
Erik Skram kom Amalie i kontakt med
dansk åndsliv. Hennes største litterære
produksjon kom i tiden etter den andre
ekteskapsinngåelsen. I disse årene var
hun uhyre produktiv. Men hun var også
et menneske ute av likevekt, til tider
dypt bedrøvet, med en depresjon som
endte med suicidforsøk og opphold på
psykiatrisk sykehus. Hennes vanskelige
sjalusi gikk igjen i symptomene hennes.
I sine store romaner, blant annet "Helle-
myrsfolket", hentet Amalie mye stoff fra
sitt tidligere liv og sin barndom. Mens
hun arbeidet med dette store verket,
gjorde hun to selvmordsforsøk.

I hele forfatterskapet er samlivspro-
blemer, skilsmisser og ekteskapelige mi-
serer et gjennomgangspunkt. Hennes

siste ekteskapsroman var "Forrådt" fra
1892 med sjalusi og selvmordsskildringer.

I 1893 satte hun i gang med det siste
bindet av "Hellemyrsfolket", det som
senere ble "Afskom". Hun foretok i den
forbindelse en reise til Bergen, der hun
igjen ble sterkt deprimert, utviklet uro,
søvnløshet, selvbefredelser og suicid-
tanker.

I 1894 gjorde Amalie så et selvmords-
forsøk med forgiftning med opium. Dette
var bakgrunnen for at hun ble innlagt i
København Kommunehospital. Det var
den ansette psykiater Knud Pontoppidan
som var overlege der. Straks etter at hun
var lagt inn, angret hun på innleggelsen
og forlangte å bli utskrevet. Dette av-
sluttet Pontoppidan i samråd med ekteman-
nen. Hun utviklet da et voldsomt hat
mot Pontoppidan og skrev senere roman-
en "Professor Hieronimus". Hun oppfat-
tet ham nærmest som et uhyre, som hun
måtte advare andre mennesker mot til
tross for at han var en anerkjent lege og
en reformator innenfor psykiatrien.
Merkelig nok står hennes opphold i
Gaustad sykehus i hennes forestilling i
kontrast til dette.

Hun følte seg i takknemlighetsgjeld
til overlege Sandberg ved Gaustad, som
blant annet etter utskrivningen hadde
latt henne få bo hos familien sin en
måneds tid, og hun ble god venninne
med Sandbergs datter.

Ole Rømer Sandberg, direktør ved Gaustad sykehus

Det er skrevet mye om Amalie Skrams
sinnssykehusbøker. Foruten "Professor

Hieronimus" ga hun ut boken "På St.
Jørgen", hentet fra St. Hans hospital.

Bremer uttrykker seg slik om hennes
sinnssykeasylibøker: "Bøkene viser hennes
forfatterbegavelse på det beste i skildringen
av den psykiatriske hospitals avdelingsdrama-
tikk, og hennes menneskelige egenskaper på
det verste under det ustadige stemningsleies
hevnlystne aggresjoner."

Også hennes andre ekteskap gikk på
grunn. Nye depresjoner kom. Suicidal-
problematikk var et gjennomgangsemne
hos henne, likeså mismot, selvbefred-
elser, og dødstanker.

Etter utskrivningen fra St. Hans ble
Amalie mer oppstemt og reiste blant
annet i 1895 til Paris i løftet stemnings-
leie med et stort antall selskapskjoler i
kofferten. Hun utviklet imidlertid en
depresjon også der. I denne tiden gjorde
hun ferdig resten av boken "Afskom",
som kom ut i 1898, og som dannet av-
slutningen på hennes store verk om
Hellemyrsfolket. I 1902 fikk hun på ny
en depresjon og mistet arbeidskraften
sin igjen. 1904 var hun atter preget av
depresjon, og ga uttrykk for hvor deilig
det ville være å gå til hvile og lukke sine
øyne i den evige søvn. Det gjorde hun
så 15. mars 1905.

I sine romaner hadde Amalie vært
sterkt opptatt av både dødsønsker og
selvmordstanker, og mange av hennes
personer døde ved selvmord. Hun hadde
også sett slike tragiske utganger under
sine sykehusopphold, og selv hadde hun
gjort flere selvmordsforsøk i løpet av sitt
liv, selv om det bare er to av disse forsøk
som er helt sikkert verifisert.

Amalie Skrams sinnslidelse var i første
rekke av depressiv natur, med depressivt
pregede vrangforestillinger, til dels svin-
gende over i den maniske fase. Hennes
lidelse var således av sirkulær form. Etter
dagens terminologi, ICD-10, ville hennes
lidelse nok blitt diagnostisert som bipolar
stemningslidelse (F31), men det var den
depressive komponent som var overvei-
ende. Det er imidlertid ikke tvil om at
ytre faktorer har spilt en betydelig rolle
for henne.

Barndoms- og oppvekstforholdene har ikke vært lette. Farens konkurs og emigrasjon har sikkert virket sterkt inn på henne. Med sin sensitive legning har hun utvilsomt vært oppfattet som et menneske med betydelige personlighetsproblemer. Hun var også utsatt for en sterk og massiv kristelig påvirkning i sin barndom, men brøt med troen, noe som sikkert også har vært en traumatiserende faktor. Det er liten tvil om at hun har hatt betydelige vansker med å tilpasse seg et nært samliv med en annen person. Begge hennes ekteskap ble også sterkt konfliktpreget, begge ble preget av hennes svingende temperament og ikke minst av hennes patologiske sjalusi. Sjalusien hennes har muligens hatt et naturlig utgangspunkt, men har gått langt utover det normale, og sannsynligvis helt over i det paranoide.

Hennes skjønnhet, begavelse, hennes dyktighet på skolen og tilsynelatende velykkede ekteskap med Erik Skram har vært positive faktorer i livet hennes. Dette har imidlertid ikke kunnet forhindre at konflikter har bygget seg opp for henne og at problemene har blitt for store.

Hun var en foregangsfigur med hensyn til kvinnefrigjøring, noe som naturligvis også må sees som en personlig belastning i en tid hvor slike tanker var fremmede for folk flest, og spesielt for menn. Man må gå ut fra at hun har møtt mye motstand og kritikk på dette området.

Sykehusinnleggelsene har naturligvis også devaluert henne i hennes egne øyne, og vært en belastning, men de har vel også vært nødvendige med de dype depresjonene hun har gått igjennom og med den betydelige suicidalproblematikk hun hadde.

Bremer har gitt sin bok tittelen "En diktertragedie". Denne tittel er kanskje ikke helt treffende. Som dikter var hun jo en suksess, selv om hennes livsskjebne hadde mange tragiske komponenter. Det var disse som dannet en viktig bakgrunn for at hun kunne bli den store dikter hun var.

Amalie Skram (1899)

I forrige nummer av dette tidsskriftet gjennomgikk vi maleren Vincent van Goghs skjebne, der suicidalproblematikk spilte en stor rolle, og han tok til slutt sitt eget liv. Vi har her gjennomgått en stor dikters liv, sett hvordan suicidalproblematikken var et sentralt emne hos henne, og at hun foretok suicidforsøk og endte sitt liv i suicid.

Begge disse store kunstnere har gjennom sin kunst beriket sine medmenesker både i den samtidige generasjon og i generasjoner som kom etter.

Litteratur

Bremer J. En diktertragedie. En psykiatrisk patografi om Amalie Skram. Oslo: Solum forlag, 1996

Engelstad I. Amalie Skram om seg selv. Oslo: Den norske bokklubben, 1981

Engelstad I. Sammenbrudd og gjennombrudd. Amalie Skrams romaner om ekteskap og sinnssykdom. Oslo: Pax, 1984

Engelstad I, Koltzow L, Staalesen G. Amalie Skrams verden. Oslo: Gyldendal, 1996

Krane B. Amalie Skram og kvinnens problem. Oslo: Gyldendal, 1951

Krane B. Amalie Skrams diktning. Oslo: Gyldendal, 1961

Koltzow L. Den unge Amalie Skram. Et portrett fra det nittende århundre. Oslo: Gyldendal, 1992

Idag

Du er ung idag, du er sterk idag,
og den grønne jord er din.
Fold dig ut som et knitrende silkeflagg
i den feiende, friske vind!

Du er full av sol og av gyllen vår,
og du kjenner de tusen sange.
Og du eier en verden av skjønne år
og av timer rike og lange.

Fold dig ut idag mens ditt hjerte slår
og ditt sinn er en blomsterhave.
Grip din skinnende lyse vår
og livets tindrende gave!

Arbeiderbladet 23.11.1929
Inger Hagerup

Detalj av usynlig november-landskap

Midt i det skoddeland som heter jeg
står det et gammelt veiskilt uten vei.
Det står og peker med sin morkne pil
mot skoddemyrer og mot skoddemil.

Jeg leter fåfengt etter navn og tegn.
Alt alt er visket ut av sludd og regn.
Der stod engang det sted jeg skulle til.
Når ble det borte og når for jeg vill?

Jeg famler som en blind mot dette ord
som skulle vist meg veien dit jeg bor.
Midt i det skoddeland som heter jeg
står det et veiløst skilt og skremmer meg.

Fra "Hjertets krater"
Inger Hagerup

(Takk til Gyldendal Norsk Forlag for tillatelse til å bruke bildene)